

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

JOSIP GUJAŠ DŽURETIN — NAJVEĆI PJESNIK
HRVATA U MAĐARSKOJ

U SPOMEN

Juraj Lončarević

U vezi s ovim istaknutim pjesnikom na poetskom nebu Hrvata u Mađarskoj koji je na žalost umro 1976. u 40. godini života, u naponu stvaralačke snage, treba odmah pripomenuti, dopunjavajući time sam naš naslov, da Josip Gujaš nije bio samo pjesnik. Bio je prvi naš poslijeratni doktorand i znanstveni radnik u Mađarskoj među našim ljudima, koji se bavio vrlo osjetljivom, ali po svom karakteru vitalnom temom: asimilacijom našeg življa u Mađarskoj, jer je i sam potjecao iz jednog takvog područja, iz mađarskog dijela Prekodravlja, točnije iz Gornjih Martinaca.

Ipak i danas Gujaševo selo, valjda zato jer je pogranično, stoji neizmjereno bolje od ostalih, što su se pružila u horizontalnom nizu od 8 sela u županiji Somod uz Dravu, u kotaru barčanskom i sigetvarskom. (U prvom ima danas 6.673 Hrvata, u drugom 1.457). Ovdje je hrvatska govorna tradicija (štokavsko-ekavska) vrlo jaka; dok ne krene u školu, dijete ne zna drugi jezik osim svog arhaičnog hrvatskog; u tom mjestu i danas postoji dvojezična hrvatsko-mađarska škola »Matija Gubec« s Gupčevim spomenikom podignutim prije no u nas (1971). Valjda je sve to utjecalo na našeg Gujaša i učinilo ga pjesnikom i znanstvenikom. No, vratimo se problemu asimilacije našeg življa koji je u Gujaševu znanstvenom radu dobio dostojna predstavnika. 1965. on je doktorirao u Budimpešti dizertacijom *Politika nasilne asimilacije u Evropi i Mađarskoj (Pomađarivanje u županijama Somogy i Zala — Međimurje) i »nacionalna obrana« Mađara u Slavoniji za vrijeme dualizma*. Iz te je dizertacije Gujaš objavio u nas dvije cjeline: u Kolu MH 1967. u br. 6. i u Historijskom zborniku (1970—71, 45—96).

U svojoj je dizertaciji Gujaš krenuo od vrlo bolnog kriterija, od pitanja: do kojeg je stupnja obavljeno pomađarivanje našeg naroda? Zato je i stvorio ovakvu podjelu za naša mjesta: 1. sela u kojima je mađarizacija u posljednjoj fazi; 2. sela u kojima je u pretposljednjoj; 3. sela u kojima je tek počela. Na žalost, najviše je bilo onih prvih! Mađarizacija našeg življa bila je slabija od Barča na istok, a mnogo djelotvornija oko samog Barča koji je imao bolje prometne veze s ostalom Mađarskom. Sela istočno od Barča: Lukovište (po kojem se Hrvati ovog kraja nazivaju i Lukovišćanskim Hrvatima), pa Brlobaš, o kojem pjeva Gujaš, zatim Potonja, Novo selo i Gujaševi Gornji Martinci imali su bolje veze s nama preko Drave, pa je ovdje i u prošlosti, a i danas, proces mađarizacije nešto usporen, što dakako ne znači da je i zaustavljen. (U

Martincima i danas nema više od 3 do 4 Mađara, dakle selo je posve hrvatsko). I u prošlosti su ta sela imala veze s nama na taj način što su seljaci preko Drave obrađivali zemlju svojih gospodara-plemića, kao što su opet naši plemići nakon Turaka naseljavali naše ljude preko Drave, pa su tada uz ona autohtona nastala naselja o kojima govorimo.

Život je u prošlosti bio težak — prosječna veličina imanja iznosila je samo od pola do tri četvrtina jutra! Druga je teškoća za naše ljude preko Drave bila u tome što oni, za razliku od šokačko-bunjevačkih Hrvata nisu imali svoje inteligencije, jer je ići u školu u prošlosti značilo pomađariti se i biti za svoj narod izgubljen. Naročito je bila oštra mađarizacija 80-tih godina prošlog stoljeća, kad je učinjen opći napad na naše vjerske škole i na bogoslužja i molitve u orkvi koje su se obavljale na našem hrvatskom jeziku. Tada su osnovni čuvari narodne tradicije teško stradali. Škole su prelazile u općinske ruke, a to je značilo da su za nas bile izgubljene. I dogodilo se da je hrvatski elemenat na području mađarskog dijela Podravine počeo opadati u razdoblju od 1900. do 1910. godine. Naši se smanjuju za 1.707 duša, dok su se Mađari podigli za 23.750 duša, što nije mogao biti prirodni porast.

Sve te sudbonosne činjenice o našim ljudima prijeko doznajemo iz Gujaševe dizertacije koji na kraju analitički raščlanjuje uzroke koji su uvjetovali takvu bezobzirnu mađarizaciju, da bi došao do zaključka da su takvo stanje uzrokovali ovi čimbenici:

1. Mjesni učitelji koji su bili stup mađarizacije, i zato što su oni uvijek bili popisivači stanovništva, pa su usmjeravali naše ljude da se prilikom popisa proglase Mađarima.

2. Malobrojna inteligencija koja se školovanjem odnarodila, jer osim osnovnih nije bilo na našem jeziku nikakvih drugih škola. (Danas je stanje ipak drugačije: postoji hrvatsko-srpska gimnazija u Budimpešti i Pedagoška akademija za naš jezik u Pečuhu, a i slavističke katedre u Pešti i Segedinu, itd.).

Daljnji uzrok mađarizacije jest nesmiljena jezična dresura u školi, čak i u krajevima gdje uopće nije bilo Mađara. To je dovelo do toga da je naš narod ljubomorno, u svrhu obrane, čuvao svoje arhaično narječje, što ga je u nekim krajevima spasilo od sigurne propasti, ali je zato i danas neriješeno pitanje književnog jezika i u školama, a i u djelima naših književnika u Mađarskoj, pa je i Gujaš svoje pjesme pisao ustvari dijalekatskom štokavštinom (ekavštinom) svoga kraja, dok je one malobrojne pjesme što ih je objavio u nas tiskao posve prirodno i ispravno u ijekavštini.

Zatim treba spomenuti tendenciju usitnjavanja hrvatskog naroda na mnoštvo lokaliteta, kako bi njihov broj u cjelini bio što manji. Bunjevci i Šokci, najjači predstavnici našeg žilva u Mađarskoj, bili su stavljeni jednostavno u popisima među »ostale«, što je u stvari značilo da ih se drži Mađarima, ako ne u tom dotičnom času, a ono sigurno u ne tako dalekoj budućnosti. Ipak je budućnost, na svu sreću, pokazala da su se hegemoni prevarili!

I na kraju, neki su Hrvati kajkavci, kojih je sve više kad se kreće uz Dravu na zapad, jednostavno svrstavani u popisima među Vende, dakle Slovence, jer su tobože imali isti jezik. Trebalo bi još nešto reći o drugom području Gujaševa znanstvenog rada koji je povezan s mađarskim presizanjima na Slavoniju u 19. i 20. stoljeću.

Prema mističnoj teoriji o kruni sv. Stjepana koja predstavlja simbol integracije mađarskog teritorija pa u tom smislu njoj mora i vladar služiti, svaki dragi kamen u kruni predstavlja po jednu mađarsku zemlju, bez obzira da li se taj teritorij momentalno nalazi u mađarskom posjedu ili ne. Ali on je mađarski, pa nitko, ni vladar, ne smije dirnuti ni u jedan kamen tako koncipirane krune. Tako je bilo i u Slavoniji koju su Mađari svojatali kao svoju zemlju, premda su samo 4 naselja u njoj mogla biti pramađarskog podrijetla, tj. iz doba Arpadovića: Retfala, Hraštin, Laslovo i Korod. Po konceptu pripadnosti kruni sv. Stjepana Mađare nije uopće smetala činjenica da ih na nekom području nema ili da neki drugi narod nastava to područje. Da bi tome doskočili, uveli su nakon Nagodbe, pojam »političke nacije«, kojem su pripadali i oni koji nisu bili Mađari, a živjeli su u Mađarskoj, dakle i naši narodi. Taj je pojam u

stvari vodio svoje korijenje od feudalne Ugarske koja je kao teritorij bila u prošlosti veća od samog mađarskog naroda, staništem mnogih drugih naroda. Sada, za vrijeme mađarizacije, nastojalo se princip feudalne Ugarske, koja nije imala isključivo mađarsko-nacionalni karakter, zamijeniti pripadništvom samo jednoj — mađarskoj naciji.

Daljnji princip mađarizacije dolazio je do izraza kolonizacijom. Tako je bilo u Slavoniji gdje su na imanjima grofa Pejačevića naseljavani kmetovi koji, pošto su se oslobodili, postadoše vlasnici zemlje, a time i nosioci mađarizacije. Nakon Nagodbe dolazi do masovne kolonizacije Slavonije. Naseljavaju se cijela sela, tzv. »etnički viškovi«, stvaraju se željezničarske i julijanske škole i tamo gdje nije bilo Mađara, dakle za našu djecu.

1914. bilo je u Slavoniji već 75 mađarskih škola, dok je u Osijeku 1910. godine nabrojeno 3.700 Mađara, među kojima je bilo i onih na koje bi se mogla primijeniti izreka: seljak na selu — Mađar u gradu.

U Srijemu je u to doba bilo, jer je bio prvi na udaru mađarizacije, 14% stanovništva koje se izjavljivalo za Mađare. Zato kad govorimo o Gujašu i njegovu radu, nemoguće je a da se ne zapitamo kako je sve to, što smo do sada iznijeli ušlo i u njegovo poetsko stvaranje.

Da bi se to ipak razumjelo, treba ukratko ispričati Gujašev život.

Rođen je 23. prosinca 1936. u Gornjim Martincima koje broji 1.850 pripadnika isključivo hrvatskog stanovništva. Džuretin je ustvari nadimak ili dodatak prezimenu radi bolje identifikacije samog prezimena, jer i danas ima u Martincima osam kuća s istim prezimenom. Taj je nadimak načinjen od djedova imena Đuro-Đureta-Đuretin (dž na početku u stvari je fonetska promjena u izgovoru tog glasa u tom mjestu). Sjećanje na rane djetinjte dane uči će u Gujašev ciklus pjesama, *Rodna Podravina*, dok njegova posmrtna zbirka koja je izašla u Budimpešti 1977. također nosi naziv *Povratak u Podravinu*. U ciklusu pjesama o Podravini Gujaš je opisao svog oca Josipa koji je bio stolar i majku Katicu Kuštru.

Opću školu završuje Gujaš u Martincima, a srednju u Pečuhu i Sigetvaru gdje je i maturirao 1954. U Sigetu je koncipirao svoj spjev o Nikoli Zrinjskom, *Pomisao na Nikolu Zrinjskog*, koji ima 40 stihova i koji nije dovršio. Gujaš studira u Segedinu pa u Pečuhu i na kraju u Pešti povijest i hrvatski jezik s jugoslavenskim književnostima i diplomira 1961. Radi 6 godina kao profesor na hrvatsko-srpskoj gimnaziji u Budimpešti, ali oboli i 1971. odlazi u inva lidsku mirovinu. U međuvremenu se oženi Verom Grunčić, nastavnicom naše škole u Pečuhu. Mučen nerazumijevanjem okoline i bolešću koja je uzimala sve više maha, umire 1976. u 40. godini života. Pokopan je u svojim rodnim Martincima gdje mu i danas žive njegovi roditelji.

Pjesme je objavljivao sve do smrti u *Narodnim novinama*, glasilu Saveza južnih Slavena u Mađarskoj, a javio se koliko je poznato, i dva puta u našim časopisima: 1966. u *Kolu MH* i u *Kalendaru Matice iseljenika Hrvatske*.

Tu u jednoj pjesmi kaže:

Ne znam što me
polja
više privlače
gore
nego na zemlju

Zašto gutam
tako lakomo
nebesko plavetnilo
i zašto ga nema
dosta.

U drugoj koja nosi karakterističan naslov za njegovo stvaranje *Iz pozadine kamo sam bačen* pjeva:

Snijeg će zapasti po vočkama
Snijeg će zapasti po rascvjetalim
vočkama

i bit će u ljudima velika želja
da se vrate k pameti
i mučit će velika želja ljude
za osmijehom.

i sve će biti primorano
da drugačije živi nego do sada

1969. izlazi u izdanju spomenutog Saveza tridesetak Gujaševih pjesama u antologiji naših pjesnika u Mađarskoj *U kolo*. Iako taj izbor naših pjesnika pokazuje i više nego skromnu pjesničku tradiciju naših ljudi koji tamo žive, ipak se iz Gujaševa priloga može zaključiti da se radi o autentičnom pjesniku.

Što ćemo kazati o samoj Gujaševoj poeziji?

Toliko smo ograničenja stavili predanju: od činjenice da poetska tradicija gotovo nije ni postojala, pa sve do toga da on predstavlja tek prvu našu poslijeratnu generaciju intelektualaca u Mađarskoj; pa onda pitanje škola koje su danas u stvari opet takve da se u njima u dobroj mjeri ne može osigurati učenje našeg jezika, jer je hrvatski jezik samo predmet kao i svaki drugi koji se predaju osim njega na mađarskom — za razliku od stanja poslije rata, kada je ipak postojao princip bar dvojezičnih škola, što je značilo da se humanistika učila na našem jeziku, a realia na mađarskom; zatim neriješeno pitanje književnog jezika koje gura naše pisce u dijalekatsku govornu i pisanu tradiciju i, na kraju, gotovo nepostojeće književne veze između naše književnosti i književnosti naših ljudi u Mađarskoj.

Ipak, i unatoč svemu, Gujaševa poezija ostaje primjerom njegove izvanredne poetske originalnosti. Tu činjenicu, evidentnu u njegovim pjesmama, ne mogu uzgizati ni mnoge njegove pjesme koje nije uspio dotjerati, kao ni sama bolest koja mu je postupno oduzimala intelektualnu moć.

Zato u jednoj pjesmi pjeva:

Ja više
ne mogu
dati od sebe
prolazio sam
kroz bujice

ljudi
usamljen
sa svojim
pitomim
snovima
(Kakvi su bili moji snovi)

I kao da izriče svoju posljednju želju kad kaže:

Gdje ću naći dobre ljude
što me poniziti ne žele?

Rijetko tko čezne tako za
plavim nebom kao ja. (...)

Ili

Čekam da se opet vratim
pod nebeski azur.

1973. posve obrvan bolešću piše:

Zovu me daleke sniježne ceste

da na njima nestanem

Ta stvarna poetska potreba vratiti se svom uviru čini podlogu svakog autentičnog pjesništva, pa tako i Gujaševog. Taj Gujašev poetski govor, neusiljen i raskriljen nad svim o čemu on piše, dokaz je u najboljim primjercima njegova stiha, da u toj poeziji, istinitoj i pravoj, nije ništa unaprijed postojalo u smislu književnog rekvizita, sve do onoga časa dok pjesnik nije svoje nepatvorene emocije stavio na papir i tako nas, koji ga danas čitamo kad njega više nema, učinio stvarnim sudionicima svoga napaćenog poetskog srca.

Zato i kaže:

da ne kažem
što mi na srcu leži

postojat bi prestao
(Da se odreknem)

Gujaševi su stihovi natopljeni smislom: što više u njih kondezirati, da bi se što više reklo. Zato baš pregnantnost nekih Gujaševih stihova naglašava pjesnikovu potrebu da unutar stiha kaže što više, da se strofa zrcali čistim, nepomućenim smislom, kao u haiku-u:

Čekam te

da zasijaš u mojim grudima.

Ili ovo, što samostalno bez ičega stoji:

Donose slutnje vjetrovi

Takav način izražavanja, svojstven našem Gujašu, znači očišćenje od svega: izdvojiti nešto iz cjeline smisla, ali tako da se više ne osjeti to izdvajanje:

Koliko stabala posječeno

dok stigoše do mene.

Ono što je najimpresivnije, ali i najtragičnije u Gujaševu stvaranju jest činjenica da je njegov poetski govor izrastao na onom području na kojem se više nije moglo nikako uskladiti ono što je on u svojoj pjesničkoj intimi nosio s onim što ga je okruživalo. Ostavši tome vjeran, i kao čovjek i kao pjesnik, radije je nestao s ovog našeg svijeta ...

Bio mu zato trajan spomen u našem narodu!

TRI PJESME

Josip Gujaš Džuretin

MIRA

Neka bude mira narodu
Neka mu zarudi njegov zora
Neka okrijepi njegov san
sunce

Dosta je već zreloga sjemenja
u eksplozije

PORUKA

Cvjetove iz bašta
presaditi u srca

izgradnju proslaviti
punim bocama

šum rijeke pretvoriti
u vihor govorenja

U NOĆNOM VLAKU

Ove tmurne noći
ja moram poći
na daleki put
ove današnje noći
ja ću iz vlaka moći
da naslutim svaki kut
Ove tužne noći
ja patim od života
sad tražim zvijezdu na nebu
što skriva tajnu moju
Sad tražim opet svjetla
iz dalekih sela

što ih je vidjeti
Onda se opet molim Bogu
da mi kog jako volim
ostane zdrav
Ove današnje mračne noći
ja slutim skrivene tajne
a vrijeme je krajnje
da znam nešto o njima
U ovoj današnjoj noći
vlak mi se mirno ziba
selo za selom ostavlja
i ja sam potpuno sam